

skulle ha vunnit på att analysen inbegrep både anstalter för pojkar och flickor. Kanske skulle också en intensivare blick riktats mot omständigheter utanför institutionen, mot såväl socioekonomiska förhållanden som de verksamheter och bedömande praktiker som definierade och kategoriserade sociala problem och behov bland fattiga familjer. Söderlinds svar på sin fråga blir också allmänt hållet. Hon menar att vi vare sig i diskussionerna kring de undersökta barnhemmens grundande, i intagningshandlingar, via institutionslivet eller vad som hände flickorna efter utskrivningen hittar något enskilt svar, men att dessa faktorer tillsammans kan bidra till att förstå intresset för flickbarnhem (s. 306).

Ingrid Söderlinds avhandling är i allt väsentligt beskrivande. Framställningen ger intryck av en forskningsprocess där empirin och en strävan att dokumentera verksamheten i hög grad tillåtit styra arbetet på bekostnad av genomarbetade problemställningar. Förtjänsterna ligger i en genomgång av ett omfattande, ofta spretigt och nästan alltid svårtolkat källmaterial, ur vilket Söderlind vaskat fram ingående iakttagelser och inblickar i en institutionsvärld som är obekant för de allra flesta idag, men en realitet – både som hot och möjlighet – för tusentals barn och föräldrar i ett inte alltför avlägset förflutet.

Mikael Eivergård, Frösön

Irène A. Flygare: *Generation och kontinuitet. Familj jordbruket i två svenska slättbygder under 1900-talet*. Upplands fornminnesförenings Tidskrift 54, Uppsala 1999. 438 s., ill. English summary. ISBN 91-85618-60-8.

Agrarhistoriska forskare har en förkärlek för det förindustriella och tidigindustriella jordbrukets villkor. Först på senare år har jordbruket i industrisamhället intresserat forskarna. Men området är stort och har många ingångar. Därför är Irène A. Flygares avhandling i agrarhistoria mycket välkommen. Som läsare blir man inte heller besviken. Det är en imponerande studie, presenterad i en välskriven och vackert utformad bok, en bok som tillför ny kunskap inom en rad fält.

Flygare tar sin *utgångspunkt* i ett välkänt förhållande, nämligen att familjen och släkten har haft, och alltjämt har, stor betydelse för jordbrukets drift och fortlevnad. Barnen ärver gårdarna av sina föräldrar och för verksamhet och traditioner vidare. Fokus ligger på

de ”intergenerationella omständigheterna” (s. 13), dvs. de *inre relationerna* i de bondefamiljer som studerats under tre perioder av 1900-talet och deras bidrag till kontinuiteten.

Begreppet *livsvärld* är centralt i avhandlingen, ett idealbegrepp Flygare närmast hämtat från Jürgen Habermas, och som består av tre domäner, den sociala, den kulturella och den personliga. Livsvärlden är den ena sidan av samhället. Den är människornas gemensamma värld av innebörder, normer och åskådningsformer, uppbyggd genom språk och kommunikation. Den andra delen av samhället är *systemvärlden*, eller den instrumentella, naturvetenskapligt-tekniska världen. Människan återfinns i livsvärlden med arv och traditioner, sina ideologier, föreställningar, normer och värderingar. Det är i denna värld som människan utformar sin världsbild. Systemvärlden är den överordnade världen och den består av bl.a. marknad, samhälle, kommunikation och stat. Systemvärlden är rationell och åter, enligt Habermas, ”sig in i” livsvärlden, omformar och gör den mer rationell.

Familj jordbrukarnas livsvärld är Flygares studiefält. Systemvärlden lämnar hon därhän, varvid hennes *huvudfrågeställning* blir: ”vad är det för livsvärld som ryms i detta spänningsfält mellan kontinuitet och förändring” (s. 22)?

En rad begrepp definieras i inledningskapitlet. Ett är *familj jordbruk*, vars två avgörande kriterier är att ”företaget ägs och drivs av individer som relateras till varann genom släktskap”. Andra viktiga teoretiska begrepp är *modernitet, materialitet och kultur*. Dessa tre skall dock, som hon skriver (s. 23), förstås som ”perspektivskapande och inte som verktyg för att i alla sammanhang testa det empiriska materialets teoretiska hållfasthet”.

Kontinuitet är ett av avhandlingens ledord. Hon ser familj jordbruket inskrivet i flera *cykler*, vilka klagörs i de tre empiriska avdelningarna. Hon skriver på sidan 49: ”Familjecykeln omringar de andra cyklerna och inne i den återfinns individens livscykel.

Flygare är intresserad av att blottlägga innebörder och meningar genom att tolka människors språk och existens. Ambitionen har tvingat henne att begränsa undersökningsområdet och populationen. *24 idag existerande gårdar* i två jordbruksområden, Grästorps i Västergötland och Fjärdhundra i Uppland, är hennes ingång till beskrivningen och analysen av familj jordbruket. Hon undersöker ett antal gårdar som *överlevt* 1900-talets genomgripande samhälls- och jordbruks-

omvandling, gårdar som tillika gått i arv inom släkten.

Urvalet av gårdar har skett utifrån ett antal kriterier: att de kan klassificeras som familj jordbruk, att de representerar de vanligaste produktionsinriktningarna spannmål, mjölk och svinuppfödning, att de drivs som heltids- eller deltid jordbruk samt, vilket är viktigt ur metodologisk synpunkt, att hon har kommit i kontakt med den generation som tidigare brukat gårdarna. Hon har även velat intervjua unga människor, dvs. presumtiva framtida jordbrukare.

Hennes ojämförligt viktigaste källmaterial är intervjuer med 84 personer på 24 jordbruk. De utskrivna intervjuerna motsvarar nästan 1 800 sidor, ett digert och svårbehandlat material. Intervjuerna är i huvudsak gjorda hösten 1995 och våren 1996. Av hänsyn till de intervjuade personernas integritet har hon valt att inte använda deras riktiga namn.

Vid sidan av intervjuerna i mitten av 1990-talet har hon återvänt till intervjuer hon gjorde i början av 1970-talet och vid två tillfällen under 1980-talet. Även uppteckningar hos Språk- och folkminnesinstitutet i Uppsala (ULMA) har använts, dock i första hand som referensmaterial. Härtill kommer en bondedagbok från en intervju person samt konventionellt skriftligt källmaterial i olika arkiv (församlingsböcker och LRFs medlemsmatriklar).

De 84 intervju personerna kan grupperas i tre generationer, där den första generationen omfattar 26 personer uppväxta i början av seklet (födda 1903–27). De har brukat 18 av 24 gårdar. Den andra generationen utgörs av 45 personer uppväxta i seklets mitt (födda 1928–65) och generation tre, slutligen, av 13 ”förväntat blivande brukare” (födda från 1950 till 1980-tal, se s. 40).

Av intervju personerna är 58 män och 36 kvinnor, vilket inte förhindrar att det är jordbrukarkvinnornas livsvärld som blir bäst genomlyst i avhandlingen. Snedfördelningen faller nämligen helt och hållet på den tredje generationen, de ”tilltänkta jordbrukarna”.

Själva undersökningen redovisas i tre avdelningar, var och en med fokus på ett huvudtema: *Familj*, *Arbete* och *Gård*. Delarna är disponerade på samma sätt, vilket är ett bra pedagogiskt grepp. I en introduktion formulerar hon *syftet* med respektive del, vilket i avdelningen som behandlar familjen är att ”utforska familjen och familjelivet” och förstå vad det innebär för ”familjemedlemmarna att familjelivet utspelas mitt i arbete och försörjning”. Vid sidan av familjen för hon här också in *hushållet*, som hon menar är minst lika viktigt som familjen. Hennes bärande frågeställning är ”vilken

betydelse har det för familjen att familj jordbruket i gemen är generationsrelaterat” (s. 58)?

I den andra avdelningen, avhandlingens längsta och i mitt tycke den mest genomarbetade och intressanta, står arbetet i centrum. Syftet är att kartlägga den ”interna arbetsprocessen liksom hushållens och familjens försörjning, överföring och vidmakthållande av arbets kunskap och värde” (s. 150). Frågeställningen är om man genom att ge ”arbetet i familj jordbruket en vid betydelse (kan) frilägga djupare strukturer”.

Syftet i den tredje avdelningen, där gården studeras, är att förstå hur jordbruksmark och -verksamhet har förts mellan de tre generationerna. Hon är dels intresserad av att begripa efter vilka principer överföringen har skett, dels de bakomliggande drivkrafterna, dels hur ”processen kan förstås ur de ingående individernas synvinkel” (s. 335). Frågeställningen här är om man genom ”att fokusera frågor kring övertagande och individernas val av framtid upptäcka meningssammanhang som under 1900-talet varit av betydelse för att utveckla generationsstrategier i familj jordbruket”.

De tre delundersökningarna redovisas efter samma mall, där frågeställningarna i tur och ordning appliceras på de tre generationerna. Läsaren får, låt vara under påhittade namn, lära känna enskilda individer, bekanta sig med familjer i olika generationer, arbetets villkor och förändring och överföringen av egendom, värderingar och kunskaper mellan de tre generationerna, hela tiden med könet som den viktigaste strukturerande kategorin. Texten är fylld av citat som ger stöd för hennes tolkningar, men som också klagör komplicerade förhållanden och ger framställningen större täthet.

Familjen

I den första empiriska avdelningen uppehåller sig Flygare vid familjeformen som hon, inte helt överraskande, ser skifta mellan kärnfamiljer och utvidgade familjer under familjens livscykel. Samtidigt finner hon att den utvidgade familjen (med ett gift par, deras barn och äldre släktingar) blev allt vanligare i de familjebildningar som skedde vid mitten av 1900-talet, ett mönster som inte heller är oviktigt i slutet av perioden. Kärnfamiljen var också allra vanligast i mitten av århundradet, och därmed familj jordbruket i dess ”rena form”.

Syskonhushåll och syskonbruk är en familjeform som är förhållandevis vanlig i materialet. Syskonbruket tjänstgör som en övergångsform som fördröjer arvsskiften och håller samman gårdarna, men riskerar samtidigt att bli sista steget mot nedläggning eller

försäljning av gårdarna. En annan slutsats är att gården och hushållet av de intervjuade jordbrukarna i de tre generationerna ses som en gemensam resurs, ”vilken under olika stadier i familjecykeln kan utnyttjas och fördelas på olika sätt mellan gårdshushållets medlemmar” (s. 145).

Flygare framhåller att familjelivet är ett *kvinnligt fält*. Medan sönerna ärver gård och markarbete av fäderna länkas, som hon skriver, ”gårdens kvinnogenerationer till varann via svärdöttrar och svärmödrar. Far och son är sedan längre förtrogna, svärmor och svärdotter måste lära känna varann” (s. 146). Striden om resurser och makt i hushållen mellan kvinnor från olika generationer visar samtidigt att det finns *fler maktkonflikter* än de som genusforskningen vanligtvis beaktar, dvs. de mellan kvinnor och män.

Hon finner stöd för slutsatsen att det har funnits ”en hård kärna av beroendeband mellan generationerna”. Detta beroendeband utgör grunden för den kontinuitet Flygare finner på de 24 slättgårdarna.

Arbetet

Avdelningen om arbetets organisering och utförande hos tre generationer mynnar ut i en diskussion om det patriarkala perspektivet. *Mannen är familj jordbrukets norm*. Flygare finner också att *enkönsmodellen* under hela 1900-talet har varit dominerande tankefigur på gårdarna. Modellen utgår från att det bara existerar *ett socialt kön*, en uppfattning som strider mot det borgerligt feministiska kvinnoidealet med två skilda kön. ”Kvinnligt och manligt var inte en fråga om motsatta kategorier utan en gradskillnad”, skriver hon (s. 224). Tankefiguren har inte utestängt kvinnorna från varjehandla arbetsuppgifter i jordbruket, men de har utfört arbetsuppgifter med lägre *status*. Kvinnorna är och har varit viktiga som arbetskraft i jordbruket men de har samtidigt varit de ”osynliga bönderna” (s. 326). De har varit mer flexibla, de har kunnat röra sig mot positioner som män av tradition intagit och de har utfört både tunga och komplicerade arbetsuppgifter långt utanför hushållet. Framförallt gäller det under efterkrigstiden då tjänstefolket försvann och barnen tillbringade allt längre tid i skolan. Däremot har *män* tagit avstånd från sysslor som kvinnor av tradition utfört. Hemmet har som arbetsplats varit stängd för männen, men de har heller inte önskat beträda den.

Fördelningen av arbetsuppgifter mellan könen var knuten till den status som förknippades med vissa arbetsmoment. *Status* var viktigare än mekaniserings-

grad och männen har alltid utfört sysslor med högre status. Arbetsuppgifterna har fördelats efter den hierarkiska könsordningen där mannen var normen. Denna norm har upprätthållits av både män och kvinnor.

Avdelningen om arbetet innehåller en rad konkreta beskrivningar om arbetet under 1900-talet. Läsaren får bekanta sig med arbetet i markerna, hemma på gården i ladugårdarna, på logarna och i hemmen, och kan följa hur arbetsuppgifterna och arbetsdelningen förändrades med mekanisering och nya brukningsmetoder. Flygare stannar inte heller vid några enkla tolkningar utan tränger hela tiden djupare ner i arbetets värld, i en strävan efter att förstå efter vilka principer arbetsuppgifterna organiserats och utförts. När läsaren tror att nu har författaren gett en rimlig tolkning, tar hon ny sats, och öppnar med ett elegant snitt en ny nivå och visar övertygande att problemet har fler bottnar som bör belysas för att vi skall förstå hur arbetet strukturerades efter kön, släkt och ålder.

Flygare är kritisk mot andra genusforskare för att de inte har sett att det fanns två urskiljbara men starkt sammanlänkade maktpoler i det äldre jordbruket, dels den *reproduktiva* där husmodern hade makt över andra kvinnor liksom över barn och gamla, dels den *produktiva maktpolen* med husbonden i spetsen. Den reproduktiva var samtidigt alltid *underordnad* den produktiva maktpolen. Gårdens kvinnor var en del av mannens arbetskraft.

Mekaniseringen och tjänstefolkets försvinnande efter 1945 ökade samtidigt de gifta kvinnornas deltagande i utearbetet. Tecken tyder på att detta snarare ökade den kvinnliga underordningen eftersom hushållsarbetet mer än tidigare fått ske ”i skarvar mellan arbete i lagård och spannmålstorkar”.

Den kvinnliga arbetsfärens underordning under den manliga har nu inte tagit sig uttryck i en daglig maktkamp mellan könen (mer än att kvinnor ofta var sjuka i, som Flygare misstänker, psykosocialt relaterade sjukdomar). I intervjuerna lägger både män och kvinnor vikt vid arbetsgemenskapen. Parallellt har männen tagit över uppgifter som kvinnor tidigare utförde i ladugårdarna, samtidigt som hushållsarbetet har förändrats. Kvinnorna har fått en alltmer betydelselös, *assisterande*, roll i jordbruket. Flygare avvisar dock tanken att jordbruksarbetet har genomgått en maskuliniseringsprocess, vilket ligger nära till hands att tro då männen tagit över tidigare sysslor i ladugårdarna. Hon hävdar med bestämdhet att jordbruket under hela den undersökta perioden dominerats av en *maskulin prin-*

cip. Kvinnorna har varit hänvisade till den djurbaserade och den hushållsbaserade sfären, men de har också utfört varjehanda sysslor i den markbaserade sfären.

Här öppnar hon återigen en ny botten. Föreställningar om könsens *kraft* är ytterligare en ordnande princip i genussystemet vid sidan av makt, status, arbetsdelning och ansvar.

Resonemanget om barnens inskolning i arbetsuppgifterna och till arbetets värld i de tre generationerna är fångslande, och visar att familj jordbruket skiljer sig från andra näringar och företagsformer. Genom att delta sida vid sida med vuxna under den vardagliga samvaron "hörde och såg" de "hur en 'riktig arbetsmänniska' borde vara".

Skickligt motbevisar hon föreställningen om den *ensamme bonden* på 1990-talet. Den har inget stöd i hennes källmaterial. Bonden, visserligen ensam i traktorn och tröskan på fälten liksom i ladugården, är djupt involverad i lokala nätverk. Familjen, grannarna och släkten är nödvändiga komponenter i vardagsarbetet.

Gården

Tema *gården* avslutar avhandlingen. Här är Flygare i första hand intresserad av principerna för hur jordbruksmark och -verksamhet överfördes mellan generationerna samt efter vilka principer denna överföring har skett. Tonvikten ligger på den andra generationens övertagande.

Genomgående finner hon, inte helt överraskande, att män hade förtur till den fasta egendomen. Det förväntades att någon eller ett par av sönerna ("brödrbruk, se s. 368) skulle arva jordbruket och den fasta egendomen, men det gällde att förbereda och göra skiftet så ekonomiskt rimligt som möjligt. Styrkan är att hon kan visa hur detta gick till, dvs. vilka strategiska beslut och i vilka meningsskapande sammanhang som arvsprinciperna gjordes tydliga för de inblandade samt hur transitionen konkret gick till.

Generationsskiftet var inte relaterat till giftermålen utan skedde successivt över en längre period. *Överlåtelsen* inleddes tidigt. Den *son* som kom ifråga var den som visade sig mest intresserad av jordbruket. Den formella överföringen inleddes med dispositionsrätten. Långt senare, när det unga paret vuxit in i rollen och det ekonomiska åtagandet kunde hanteras på ett för alla parter acceptabelt vis, avslutades överföringen med äganderätten. Avgörande var det första steget, medan överföringen av ägandet i första hand bör ses som en bekräftelse på att "det första valet varit det rätta" (s.

410). De presumtiva ägarna måste i vardagen först visa att de klarade allt som driften av gården krävde. Till detta kom att föräldrarna måste finna en meningsfull roll efter överlåtelsen.

Intervjuerna med dagens ungdomar, de som eventuellt kommer att bli framtidens ägare och brukare, visar hur fast rotade de traditionella värderingarna om arv och ägande är ännu i slutet av 1900-talet. Ungdomarna anser alltså att det är viktigt att hålla egendomarna kvar i släkten och att de bör arvas av sönerna. Idag är det dock mer tänkbart att döttrar kan arva. Förutsatt att det saknas söner som aspirerar. Tidigare generationers nedlagda arbete framhålls som särskilt betydelsefullt, vid sidan av uppväxt, familjeegendom och generation.

Avdelningen om gården är avhandlingens kortaste. Det avslutas inte heller riktigt som de andra två. Här vidgas perspektivet i två korta kapitel. Först jämför Flygare sina resultat med andra forskares om brukande och jordägande utifrån undersökningar i andra länder och världsdelar. Frågan är vilka motiv som funnits för att bli bonde och överta jorden av föräldrarna. Hon finner att i Grästorps och Fjärdhundra dominerar förvaltartanken och tanken om det nedlagda arbetet. Den som genom sitt nedlagda arbete upprätthållit odlingsvärdet har rätt att göra anspråk på ägandet. Förvaltare i den långa raden av förvaltare innebär dessutom ett moraliskt åtagande. Jorden får inte misskötas utan ska kunna föras vidare till nästa generation.

Odlandet knyter bonden till jorden och rotar honom/henne till det fysiska rummet. Bönderna är dessutom rotade i tiden och i det sociala rummet. Böndernas ideal skiljer sig från den moderna urbana människans. Det är inte upprott och förnyelse som är ledstjärnan utan *det långsamma och tröga*.

I det sista korta kapitlet om gården förs de tidigare resonemangen om arv och ägande mellan generationerna samman i en diskussion om kvinnornas viktiga roll i överföringen av egendomen från far till son. Kontinuiteten är minst lika mycket en effekt av kvinnornas som männens agerande. Det *arbete* som män och kvinnor utför binder samman släktgenerationerna med gården och marken. Utan människans arbete, skriver hon, är ingen kontinuitet möjlig. Arbetet är kontinuitetens avgörande länk.

Avhandlingen avslutas med ett kort teoretiskt resonemang om de tre delar/domäner som konstituerar familj jordbrukens livsvärld: det sociala, det kulturella och det personliga. De rymmer i sig funktioner som strukturerar, håller samman och förmedlar livsvärlden

mellan generationerna, och tryggar på så sätt familj jordbrukens fortbestånd. Det bestående upprätthålls genom familj jordbrukens tre perspektiv, det generationella, det patriarkala och det kontinuerliga.

Kontinuitet och förändring

Avhandlingens underliggande *hypotes* är att det utmärkande och särskiljande kännetecknet för familj jordbruket är den starka inre sammanhållningen som griper över generationerna. Familj jordbruket bygger på att egendom och värderingar överförs mellan generationer. Genom att utgå från Habermas begrepp *livsvärld* framhåller Flygare att hon främst är intresserad av de stabila strukturerna, där framförallt kön, ålder och social gemenskap är ordnade kategorier.

Hon har valt att bortse från den *systemvärld* som är den andra sidan av samhället i Habermas modell. Jag förstår varför. Arbetsinsatsen är nog stor och svår ändå, och styrkan i avhandlingen ligger i det mycket nära, vardagliga perspektivet. Å andra sidan leder detta till vissa komplikationer, vilket också kan ha bidragit till att dragen av kontinuitet betonats. Utgår man från Habermas resonemang är just livsvärldens domäner utsatta för en invadering av systemvärldens rationella normer och värderingar. Det är tveksamt om livsvärlden kan separeras från systemvärlden.

I avhandlingen finner läsaren förvisso gott om stöd för tanken om kontinuitet; slutsatserna har god empirisk täckning. Men det finns även belägg för att de inre relationerna har förändrats, t.ex. kvinnornas förlorade maktbas både i den djurbaserade och den hushållsbaserade sfären efter andra världskriget och därmed en än starkare obalans i maktfördelningen mellan könen, barnens friare ställning genom mekaniseringen, den förlängda skoltiden och de organiserade fritidsaktiviteterna, liksom de äldres marginalisering genom jordbrukets mekanisering och konsumtionssamhällets expansion.

Flygare framhåller de mothållande och omtolkande strategierna i jordbrukets vardag. Det kan ha sin förklaring i valet av gårdar. Hon har valt att intervjua människor på gårdar som *behållits* i slakten och där den äldre generationen på 16 av 24 gårdar bodde kvar. Hon antyder att hon är medveten om att urvalet kan ha påverkat resultaten, men det är oklart hur och i vilken grad. Ett annat urval hade förvisso varit svårt att åstadkomma. Om hon hade haft som överordnat syfte att se hur kontinuiteten *upprätthölls* är valet av gårdar rätt, men om hon i första hand har varit ute efter att förstå de

inre relationerna är det inte lika givet att hon enbart skulle ha valt överlevarna. Valet kan överdriva kontinuiteten. Med tanke på att det bara är en del av samtliga jordbruk som i början av seklet fanns i Sverige (308 000 över 2 ha år 1919) som har överlevt fram till idag (ca 80 000) undrar jag som läsare vad som förklarar att just *dessa gårdar och familj jordbruk* har klarat sig medan majoriteten lagts ned eller slagits samman med andra jordbruk. Kanske kunde en jämförelse med gårdar som lagts ned kunnat förstärka eller komplettera bilden av de inre relationernas grad av stabilitet (även om det skulle leda till stora källproblem).

Undersökningsområden, likheter och skillnader

Flygare har intervjuat personer i två mellansvenska slättbygder. Hon är dock inte ute efter att ”leta skillnader” mellan områdena och ser social tillhörighet som mer avgörande än regional. Materialet tyder också på grundläggande likheter vad gäller livsvärld, men samtidigt har hon valt Grästorps i väst som parallell till studien av Fjärdhundra i öst bl.a. för att historiker länge hävdade att det finns grundläggande, framförallt demografiska och mentala, skillnader mellan östra och västra Sverige. I avhandlingen finns också på flera ställen uppgifter som visar på intressanta olikheter.

En systematisk jämförelse kunde ha öppnat för en delvis annan slutsats än den som ser till likheter, och hade faktiskt bättre motiverat valet av två regioner. Kanske hade det gått att utvinna ytterligare kunskap om och förståelse av kontinuitetens gränser genom en systematisk komparation.

Den jämförelse som görs utifrån intervjuerna i tablå 1 (s.162), tablå 2 (s. 240) samt tablå 3 (s. 282) hade också med fördel kunnat relateras till de uppgifter som lämnats in till de återkommande *jord- och lantbruksräkningarna*. I primär materialet finns data om areal fördelad på olika ägoslag, spannmålsproduktion, djurantal, maskiner m.m. Dessa uppgifter hade utan större svårigheter kunnat exciperas för de utvalda gårdarna liksom för kommunerna i sin helhet. På så sätt hade hon dels klarat ut hur representativa för området de valda gårdarna var vid varje undersökningstillfälle, dels hade hon kunnat gå vidare med frågan vilka gårdar det är som klarat sig igenom 1900-talet, dels hade hon sett om det fanns påtagliga skillnader mellan öst och väst.

Avslutning

Som läsare önskar jag en längre sammanfattning på svenska där huvudresultaten från de tre avdelningarna

redovisas före den teoretiska diskussionen om beståndsdelarna i den livsvärld hon blottlagt. Min önskan motiverar jag dels med avhandlingens omfång, dels, vilket är viktigare, den förhållandevis komplicerade historia som skildras i boken. Det är många trådar att hålla i minnet i den väv som Flygare repar upp. Visst finns delsammanfattningar här och där, men en konventionell sammanfattning hade underlättat för läsaren att följa med genom boken fram till den koncentrerade avrundningen om beståndsdelarna i familjejordbrukets livsvärld i tre generationer under nästan ett århundrade.

Det är ändå en respektingivande avhandling Iréne A. Flygare har presterat. Hon har givit sig i kast med ett synnerligen svårt tema och hon klarar, genom att växla mellan intervjumaterialet och andra forskares resultat, både att utvärdera gängse uppfattningar och få fram ny värdefull kunskap. Avhandlingen har många förtjänster, som klart uppväger mina kritiska anmärkningar. Jag tror, för att vidga det hela en aning, att avhandlingens förtjänster inte minst bottnar i Flygares egna erfarenheter som aktiv jordbrukare på en gammal släktgård, som mångårig medarbetare vid Upplandsmuseet med ansvar bl.a. för samtidsstudierna samt som doktorand vid en liten mångvetenskaplig forskarmiljö på Sveriges lantbruksuniversitet. Agrarhistoria har genom hennes studie definitivt flyttat fram sin tidsgräns och sin vetenskapliga position.

Maths Isacson, Uppsala

Rikard Eriksson: *Psykoteknik. Kulturell fabricering av personlig identitet*. Carlssons, Stockholm 1999. 293 s., ill. English summary. ISBN 91-7203-892-6.

Det övergripande målet för den här avhandlingen är att förstå psykologi som kultur, hur själens ingenjörskonst bringade människor i samklang med den moderna samhällsutvecklingen. Den handlar om hur man sorterar människor, men också om hur psykologin skapar mening och konsekvens i människors liv. Utvecklingen av det vetenskapliga ämnet psykologi, och speciellt den tillämpade psykologin, gick hand i hand med ambitionen att anpassa människor till samhällsutvecklingen med hjälp av psykologisk testning. I Sverige var det framför allt genom Psykotekniska institutet vid Stockholms högskola – etablerat 1943 – som testningen fick spridning. Eriksson tar sin utgångspunkt i detta institut och dess grundare, men ställer frågor om vad det var för

människosyn som psykotekniken förmedlade. Vilka praktiska svar kunde den ge på hur den moderne svensken borde leva sitt liv för att nå framgång och lycka?

Syftet med studien är att analysera psykoteknikens utveckling mot bakgrund av och relaterad till framväxten av det moderna svenska samhället. För att få veta något om detta ställs frågor som hur psykologisk testning och personlig identitet hänger samman med samhällets moral och normer, ideal och visioner samt hur testningen påverkar människors liv och deras plats i det svenska samhället. Ambitionen är att visa hur den psykologiska testningen formar den testades personliga identitet samtidigt som den fungerar normativt i samhället. Med psykoteknikens hjälp påvisar Eriksson vad han benämner som grundläggande föreställningar i den moderna västerländska *tankestilen*.

Till sin hjälp i analysen tar han i första hand antropologen Clifford Geertz begrepp *etos, världsbild och kulturmönster*. Han visar hur psykoteknikens världsbild och etos integreras som ett mönster i svensk kultur. Själva begreppet psykoteknik styr valet av tidsperiod. Förvisso får vi också en bakgrund från 1900-talets början och ett framtidsscenario som sträcker sig en bra bit in på 2000-talet, men det är åren mellan 1943 och 1969 som står i fokus i avhandlingen. Materialet består av en kaleidoskopiskt sammansatt räkka olika arkivmaterial i form av texter och föremål, men också av intervjuer, statliga utredningar och tidningsartiklar. Framställningsmetoden utgörs av en speciell berättarteknik, där vart och ett av de 11 kapitlen berättas utifrån sitt material. Eriksson har vinnlagt sig om att inte göra undersökningen som en historisk rekonstruktion där olika pusselbitar faller på plats utan som en dekonstruktion som plockar isär psykotekniken och noggrant granskar dess beståndsdelar.

Han har använt sig av flera intressanta analysmetoder: en språklig och kunskapsteoretisk som tar fasta på de begrepp som psykotekniken använder, en historisk som tecknar psykoteknikens idémässiga bakgrund och beskriver Psykotekniska institutets historia, en biografisk analys av Valdemar Fellenius – institutets grundare – och slutligen en etnografisk analys om psykoteknikens normer och värderingar. Det är i skärningspunkten mellan dem som han har genomfört sin studie.

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter återfinns i de tre analytiska begreppen *make up, fabricera och tankestil* som kommer från filosoferna Ian Hacking och Nelson Goodman respektive kunskapsociologen Ludwik Fleck. Hacking menar att det sätt på vilket ett